

A "környezetiség" megjelenése a Nemzetközi Bíróság előtt – az újabb ügyek jelentősége?

A környezeti vonatkozásokat magukban foglaló, a környezet védelmével kapcsolatos viták rendezése hosszú időn keresztül leginkább diplomáciai és a bírói utat nélkülöző egyéb módokon történt (két jelentős kivételenként nevesíthető az ún. *Trail Smelter-ügy* (Egyesült Államok c. Kanada) az 1930-40-es évekből, valamint a *Lanoux-tó ügye* (Spanyolország c. Franciaország) az 1950-es évekből, melyekben választottbírók jártak el). A bírói úttal kapcsolatos ellenérzések háttérben alapvetően a környezet védelmével kapcsolatos kötelezettségeket megállapító kötelező erejű normák hiánya állt (a potenciális felperes így felmérve az alperes normatív kötelezettségének hiányát, inkább lemondott a perlésről). Azt sem szabad elfelejteni, hogy e normákat a nemzetközi közösség legfőbb szereplői csak a XX. század utolsó évtizedeiben alkották meg.

Mindazonáltal, az 1970-es évektől felgyorsuló környezetjogi jogalkotás egyfajta paradigmaváltást hozott a természet és épített környezet védelmének nemzetközi módozataiban, ez a nemzetközi bíraskodást is hangsúlyosan érintette. Ez az írás azt vizsgálja, hogy - figyelemmel a Nemzetközi Bíróság napirendjén szereplő újabb ügyekre - a környezetjogi bíraskodás egyre gyakoribbá válásával párhuzamosan a nemzetközi közösség a környezeti vonatkozásokat magukban foglaló ügyek esetében erőteljesebb bírósági igényérvényesítési szándéknak lehet-e tanúja, és esetlegesen erre fel kell-e készülnie a Nemzetközi Bíróságnak, vagy a helyzet egészen más, és a jelenleg függőben levő környezeti tárgyú ügyek magas számából különösebb következtetések még nem szűrhetők le.

I.

Az első környezeti implikációkkal rendelkező ügyek az 1970-es években kerültek a Nemzetközi Bíróság elé, noha ezen ügyek lényege, különösen pedig a hágai székhelyű testület megállapításai döntően egyes természeti erőforrások (pl. a halállomány, ld.: az 1972-es ítéleteket a két *izlandi halászati ügyben*) védelmét biztosító szerződéses rendelkezések megítélésére fókuszáltak, semmint egyfajta környezetvédelmi bíraskodás irányába mutató, azt elősegíteni képes *ratio decidendi* jellegű érvelések formájában kerültek napvilágra. Ezek a jogesetek csak érintőlegesen és inkább csak egyes részleteiben járulhattak hozzá (pl. az ún. *csendes-óceáni nukleáris kísérletek ügyében* a környezeti hatások vizsgálata voltaképpen el is maradt - más vonatkozásokra tekintettel) a nemzetközi környezetvédelmi jog, ezzel együtt pedig a nemzetközi környezetjogi bíraskodás fejlesztéséhez. Mégis, ezen ügyek bizonyos fokú "hozzáadott értéke" azért kétségtelenül érezeti hatását jelenkorunk nemzetközi jogában is.

Alaptételnek tekinthető, hogy az 1990-es évekig a Nemzetközi Bíróságnak nem volt érdemi lehetősége a környezeti károkozást, az egyes környezeti elemeket védeni hivatott nemzetközi normáknak az adott ügyekben betöltött szerepét vizsgálni és megítélni. Egyrészt

ezek az ügyek valójában a nemzetközi környezetvédelmi jog "születése" idején indultak meg, amikor az integrációban, a környezet elemeinek integratív egységében gondolkodó, arra reflektáló "környezetiség" gondolata még közel sem volt annyira jelentős és elfogadott, mint manapság. Másrészt pedig a Nemzetközi Bíróságnak az egyes jogvitákban a lényegi kérdéseket érintő nemzetközi normák fényében egészen más irányból, más jogi tények mentén kellett szemlélnie az ügyeket, a felek magatartását és kötelezettségeit, amelyek sokszor teljes mértékben függetlenek voltak a környezet érdekétől.

II.

Az 1990-es évekből a kérdéskör vizsgálatakor két tényezőt nem hagyhat figyelmen kívül az elemzés, amely az előző pontban bemutatott korszakhoz képest már nem elhanyagolható előrelépést mutat.

Elsőként meg kell említeni, hogy az adott évtizedben - mint a nemzetközi környezetvédelmi jog egyfajta "aranykora", amikor a legtöbb vonatkozó tárgyú nemzetközi norma született - a Nemzetközi Bíróság jogvitáinak listáján megjelentek az első olyan ügyek, ahol a környezet védelme a legfőbb és elsődleges, azaz mindenképpen prioritást igénylő szempontok között szerepelt. Így a Bíróság immáron érdemi ítélezésében, nagyhatású ítéleteiben (ld. a *Bős-Nagymaros ügyben* hozott 1997-es ítélet) és tanácsadó véleményeiben (*nukleáris fegyverekkel való fenyegetésnek vagy ezek alkalmazásának jogszerűségéről* alkotott 1996-os tanácsadó vélemény) volt kénytelen a nemzetközi környezetvédelmi tárgyú ügyek evolútív fejlődésének egyes kérdéseivel foglalkozni.

Továbbá, 1993-ban a Nemzetközi Bíróság saját tagjai közül egy héttagú környezetjogi-környezetvédelmi kérdésekkel foglalkozó kamarát hozott létre, tekintettel a nemzetközi környezetvédelmi jog, valamint a környezet védelme terén végbement fejlődésre és változásra, amely önmagában prognosztizálta a Bíróságra váró környezeti tárgyú ügyek számának növekedését. Sajátságos és szimbolikus viszont, hogy a kamara közel másfél évtizedes fennállása (2006-ban már nem választottak újabb tagokat) alatt egyetlen üggyel sem foglalkozott, noha számos ügyben lehetőség lett volna a kamara igénybevételeire (ld. pl. a magyar-szlovák jogvita - *Bős-Nagymaros ügy*, amely szintén nem került a kamara elé, holott arra - az államok ilyen irányú szándéka esetén - lehetőség lett volna), ehelyett a peres felek a Nemzetközi Bíróság teljes ülése előtt való eljárásról határoztak. Pozitív fejlemény viszont, hogy e kamara felállításával bebizonyosodott a Bíróság érzékenysége az újabb problémákra, melyekre rugalmas módon képes volt reagálni. Ez a Bíróság merőben új és innovatív szemléletét is bizonyítja.

Az iménti két tényezőt végső soron ki kell azzal is egészíteni, hogy a nukleáris fegyverekkel való fenyegetésnek vagy ezek alkalmazásának jogszerűségéről alkotott 1996-os tanácsadó véleményben, valamint a *Bős-Nagymaros ügyben* (1997) és az *Uruguay-folyóra épített*

papírmalmok ügyében (2010) hozott ítéletében a Nemzetközi Bíróság már *expressis verbis* foglalkozott/foglalkoznia kellett az egyes jogviták kifejezetten környezetvédelmi kérdéseivel. Mégha a környezetvédelmi-környezetjogi vetületekre épülő, legalább az egyik peres fél által képviselt álláspontok továbbra sem nyertek feltétlen elfogadást (ld. a Bős-Nagymaros ügyben Magyarország egyes környezet-specifikus és a Bíróság által el nem fogadott érvelését, hasonlóan a papírmalmok ügyében tett egyes felperesi - argentin és az ügyben végül áttörést nem hozó - állításhoz hasonlóan), ezek az esetek mégiscsak az első környezetjogi tárgyú jogeseteknek minősülnek. A Nemzetközi Bíróság mint a környezetjogi bíraskodás fő fóruma kitétel alkalmazásával azonban vigyázni kellett az adott időszakban, mivel az utóbbi két ügyben (Bős-Nagymaros és a papírmalmok ügye) érezhetően háttérbe szorult bizonyos szerződésjogi vonatkozásokhoz képest a határmenti folyók használatára, az azok feletti rendelkezés irányadó szabályaira, nemzetközi jogi elveire vonatkozó kérdések taglalása, dogmatikájának egyfajta kimunkálása, és ennek eredményeként az egyetemes, környezet-specifikus bírói szemlélet lényegi megalapozása voltaképpen elmaradt.

III.

A munka címében és elején felvetett gondolat, miszerint a 2012 tavaszán a Nemzetközi Bíróság napirendjén levő újabb ügyek (ez tkp. négy ügyet jelent: Ecuador és Kolumbia közötti ún. *légi permetezés ügye*; Ausztrália és Japán között fennálló, az *antarktisi bálnavadászattal kapcsolatos ügy*, valamint a Costa Rica és Nicaragua között fennálló dupla ügy, a *Nicaragua által határmenti területeken végzett bizonyos tevékenységek ügye* és a *San Juan folyó mellett épülő út ügye*) mennyiben járulnak hozzá a nemzetközi környezetjog-környezetvédelmi jog fejlesztéséhez, illetve mennyiben erősítik azon álláspontot, hogy a környezeti tárgyú ügyek számának megnövekedésével a Nemzetközi Bíróság saját és egyedi környezetjogi ítélkezési gyakorlatot is kifejleszthet.

A légi permetezési ügy (Ecuador c. Kolumbia) jelentősége leginkább abban áll(hat), hogy a Trail Smelter ügye óta ez az első állami, határokon áterjedő légszennyezéssel kapcsolatos jogvita, és a Nemzetközi Bíróságnak alkalma és lehetősége nyílt e rezsím alapvető elveiről szólni, az időközben bekövetkezett változásokkal összhangban. Ennek esetleges megvalósulása - amely egy hipotézis, ezt szükséges továbbra is hangsúlyozni - a nemzetközi környezeti tárgyú bíraskodás igen előremutató és mérsékelt aktivista bírói magatartását jelentené, és a légszennyezés nemzetközi szabályainak, alapelveinek konkretizálásával az adott szektor rendkívüli mértékben gazdagodna.

Az antarktisi bálnavadászati ügyében (Ausztrália c. Japán) a releváns kérdés, hogy a Bíróság e jogvitát milyen mértékben igazítja az egyes környezeti elemek (jelesül a bálna mint a legnagyobb emlős) védelméhez. A halászati ügyekben a jogviták tárgyköre nem volt analóg, mivel ott egyéb rendelkezések felfüлтák az egyéb, az akkoriban még embrionális formában létező környezeti szempontokat. Egy állat- vagy növényfaj védelmére vonatkozó norma értelmezése, a környezetjog egyes általánosan elfogadott elveivel (pl. a fenntarthatóság egyes vetületei) összhangban ugyanakkor kellő "muníciót" és érvelési alapot adhat egy nemzetközi bírói fórumnak az ítélet megfogalmazásakor, amelynek az adott ügyben hozott ítélet határait meghaladó hatásai is lehetnek.

A Nicaragua által határmenti területeken végzett bizonyos tevékenységek ügye (Costa Rica c. Nicaragua) és a

San Juan folyó mellett épülő út ügye (Nicaragua c. Costa Rica) a határmenti területeken végzett egyes cselekmények környezeti hatásait (is) érinti. A visszafordíthatatlan károsodás elkerülését célzó törekvések, az előzetes és megfelelő környezeti hatásvizsgálathoz kötött munkálatok és a vizsgálatok nyilvánosságra hozatala (különösen a leginkább érintett állam számára) olyan kötelezettségeként jelentkezhetnek, hogy azokat akár egyfajta szokásjogi obligációnak is minősítheti a hágai fórum, amely a környezeti kérdésekkel terhelt jogviták bírói úton való érvényesítésének meglehetősen új irányait jelölheti ki. E kettős ügy kapcsán ugyanakkor nyilvánvaló, hogy a két ügy nem feltétlenül tárgyalható teljesen függetlenül egymástól. Ez azt is jelentheti, hogy a környezetvédelem szempontjai, a környezeti károk kérdésköre esetlegesen háttérbe szorulhat egyéb, döntően politikai szempontok miatt. Ezt a veszélyt a Bíróság azonban - figyelemmel az eljárások kezdeti stádiumára - még jelentősebb problémák nélkül elkerülheti.

IV.

Az említett négy függőben levő ügy (voltaképpen három jogvita eredménye) mindegyike még az eljárási szakaszban tart, ugyanakkor bizonyos konklúziókat már most is meg lehet fogalmazni. Véleményem szerint továbbra sem mondható, hogy a Nemzetközi Bíróság hirtelen egyfajta környezetvédelmi bíróság szerepkörében találta magát, és jelentős környezetjogi alapokat, ítélkezési alappilléreket kellene történetében elsőként deklarálnia, akár *ratio decidendi*, akár *obiter dictum* formájában. Minden bizonnyal általánosságban az államok sem kívánhatják mindezt - egy-egy, a vitában érintett államot leszámítva természetesen; emellett erre a Bíróság sem vállalkozna *explicit* módon, ezirányú szándékát megfogalmazva.

Viszont példa nélküli azon eset a Nemzetközi Bíróság praxisában, amikor egyazon "nemzetközi jogág" (esetünkben a nemzetközi környezetvédelmi jog) keretein belül, illetve égisze alatt egyidőben négy jogvita folyjon a Bíróság előtt. Ennek azonban - megismerve az egyes ügyek lényegi elemeit, jelentősebb prognózisokban természetesen nem bocsátkozva - különösebb oka nincsen, az államok továbbra is a bonyolultabb, számos különböző implikációt és vitatott területet magában rejtő ügyekkel fordulnak a Nemzetközi Bírósághoz, rendszerint akkor, ha a diplomáciai utakon a konfliktus rendezése sikertelennek bizonyult, és a joghatósági feltételek is fennállnak a vitában érintett államok között.

A környezetvédelmi tárgyú kodifikáció az utóbbi években számos eredményt hozott, továbbá egyes környezetjogi generálklauzulák és elvek ma már adott esetben szokásjogi elfogadottságot is nyertek, ezáltal a bírói út igénybevétele mind nagyobb és gyakoribb lehetőséget hordoz magában egyes államok számára, ennek tudható be - jelenlegi ismereteink szerint - a környezeti vonatkozásokkal is rendelkező ügyek viszonylag nagy száma a Nemzetközi Bíróság előtti eljárásban. A terület jövőbeli fejlődését, fokozatos fejlesztését mindez a folyamat nagyban elősegíti, és az sem tűnik elképzelhetetlennek, hogy ezen ügyekkel párhuzamosan a környezeti bíraskodás egészen új irányai is megjelenhetnek.

Kecskés Gábor
tudományos segédmunkatárs